

„Induljunk tehát: otthonról – haza!”

BESZÉLGETÉS ZALABAI ZSIGMONDDAL

Zalabai Zsigmond a szlovákiai magyar esszéirodalomnak abba a folyamatába tartozik, amelynek forrásvidékét Fábry Zoltán, Duba Gyula, Koncsol László, Tóth László neve jelzi?

Részint igen, részint nem. Ez a négy név meglehetősen különböző szekértábor és más-más irodalmi felfogást képvisel. Tudniillik a Fábry-féle szociografikus és az irodalom értékét csak a közösségi küldetéstudaton, az etikai üzeneten mérő irodalomfelfogás és szemlélet – amelyet Duba Gyula is képvisel –, semmiképpen sem hozható közös nevezőre azzal a felfogással, amely Koncsol László, Tóth László sajátja: vagyis amely az irodalmat – Adyval szólva – mégiscsak irodalomnak, tehát esztétikai képződménynek tekinti. A szlovákiai magyar irodalomnak erre a hasadtságára, arra nevezetesen, hogy létezik az egyik oldalon az irodalom valósága (ahogy ezt Tózsér Árpád megfogalmazta), a másik oldalon pedig létezik a valóság irodalma (Fábry-féle felfogás), tehát erre a kettősségre már az 1970-es évek elején megpróbáltam választ adni egy esszémrel: az *Ars criticá*val. Ebben szembenézek azzal a kettősséggel, amely ugyan nem tagadta az irodalomnak azt a képességét, hogy a benne megformálódó világértelmezés valamiképpen átváltható cselekvő energiára, hasznosítható tetre – persze bármilyen politikai és társadalmi praktícizmus nélkül –, de ugyanakkor az egyre erőteljesebben jelentkező strukturalista szemlélet hatására a művek belső, immanens értékelését is erőteljesen hangsúlyozza. Én hiszek abban, hogy nemzetiségi körülmények között *van* valamiféle szerepe, küldetése az íróknak, az irodalmi tudatformának pedig pótolnia kell olyan egyéb – nem létező, vagy csökevényes – tudatformákat, amelyek a nemzetiségi irodalomból hiányoznak.

Ugyanakkor jottányit sem vagyok hajlandó engedni abból, hogy az író, gondolkozók bár népből, nemzetből, és művei révén formálja a közösségi tudatot, ám az irodalmat mégiscsak irodalomként, a maga saját esztétikai törvényeinek megfelelően kell megélnie. Tehát a szlovákiai magyar íróknak kijáró jelzők a következő sorrendben kellene, hogy álljanak: nem szlovákiai és magyar és író, hanem író és magyar és azon belül – történetesen, mert a sorsa úgy hozta – szlovákiai. De megmérése az egyetemes magyar irodalom értékrendszerén belül legyen, sőt azon túlmenően a közép-európai-ság, európaiság vagy az író-ság legáltalánosabb – a nemzetiségeket nem ismerő – kritériuma szerint. Mert az esztétika végül is egyetemes, szlovákiai magyar esztétika nincs.

Az Ön kritikusi feladata: megóvni a nemzetiségi irodalmat a provincializmustól. Ehhez gyakran éles, kemény hangra van szükség. Miért vállalja ezt a korántsem hálás szerepet?

Féja Gézának, aki meglehetősen kemény hangú kritikákat írt a két háború között, azzal a véleményével tudok azonosulni, amely szerint tévedés azt gondolni, hogy határon túli körülmények között minden magyarul leírt vessornak, prózarészletnek nemzetmentő funkciója van. Tudniillik rossz versekkel, rossz novellákkal, félig gondolt tanulmányokkal, meg nem gondolt gondolatokkal nem lehet nemzetet menteni, csak meggyalázni lehet, és leszakítani a nagy véráldozatok árán ezerszáz év alatt kivívott európai rangú kultúra értékszintjéről. És erre nincs felmentés.

Integrálódott-e a szlovákiai magyar irodalom az egységes magyar irodalomba?

Részben igen, részben nem. Voltak olyan évtizedek, 1918 és 38 között, amikor politikai okok miatt magára hagyatva, elszigeteltségben, önnön belső – vélt vagy valós –

törvényeire hagyatkozva élt a szlovákiai magyar irodalom. De 1948-tól két évtizedig ugyanígy volt. A fordulat a 70-es évek elején következett be, amikor a figyelem fokozottabban fordult a határon túli magyar irodalmak felé, és ez magával hozta azt, ahogy a szlovákiai magyar irodalom élvonalbeli alkotói integrálódtak a kortárs magyar irodalomba, beilleszkedtek annak értékrendjébe. De ezt az integrálódást akadályozza néhány anomália. Összeomlott például a valamikor jól működő csehszlovák–magyar közös kiadvány, és a helyébe nem lépett semmi más. A határok állítólag légiesültek, átjárhatók, a demokrácia tombolása közben soha ilyen közel nem lehetnénk egymáshoz, ugyanakkor hiányzik egy átgondolt, folyamatos, rendszeres kulturális csere az anyaország és a nemzetiségi magyarság között.

Saját példámra is hivatkozhatok. Kiadtam két könyvecskét, az egyik Szenczi Molnár Albert rekonstruált önéletírása, a másik Baróti Szabó Dávid verseskötete. Itt nem az az érdekes, hogy én csináltam, mert csinálhatta volna más is, hanem az az abszurdum, hogy megjelenik száz év után egy új, korszerű válogatás, ami a maga nemében hiányt akar pótolni, és ha az összeállító nem ad két darabot az Országos Széchényi Könyvtárnak, akkor a nemzet legnagyobb könyvtárában nincs egyetlen darab sem ezekből. Addig az esztétikai integrálódás is kínos-keservesen fog megvalósulni, ameddig egy csomó olyan tényezőt kell leküzdenie, amely a virtuális magyar szellemi egység megteremtése ellenében működik.

Tanulmányainak témái igen változatosak. Vajon egyforma alapossággal, tudományos hitelességgel lehet írni Ipolypasztó történetéről és a szinesztézia felhasználásának módjairól?

Ez a sokoldalúság nem az én vélt vagy valós érdemeimet dicséri. A nemzeti kultúra összkomfortjához viszonyítva meglehetősen mostoha körülmények között működő nemzetiségi irodalmi, művészeti, kulturális élet kihívása ez (pl. információhiány, az intézmények hiánya), és erre a maga módján a legtöbb kisebbségi alkotó kényszerül is választ adni. Ezzel magyarázható a többműfajúság, a tematikai sokoldalúság. Szellemi mindenevő azért én sem vagyok. De amikor a szülőföldről írott két kötetem kapcsán bele kellett ásni magam a magyar történelem ezerszáz évébe, és azt lehetőleg nem is racionálisan, hanem egy esszéisztikusan fölhevített stílusban úgy kellett előadnom, hogy a tizenöt éves kamasz olvasótól kezdve a hetvenéves János bácsihoz is szóljon, meg kellett tanulnom egy csomó művelődéstörténeti, helytörténeti, történelmi, néprajzi dolgot, amelyet különben nem tanultam volna meg: hogy mennyi pl. egy „pozsonyi mérő”, mi az, hogy „icce”, meg hogyan volt Mária Teréziával az úrbérrendezés, meg mikor alakult ki a magyar oskolarendszer, és még sok mindent, mert „mindenekről számot adok” – határoztam el.

Szülőfalujának története valamint szociográfiája, a Hazahív a harangszó talán egy szélesebb közösség bemutatásának szándékával is íródott?

Pontosan. A szándékom az volt, hogy „cseppben a tenger” – alapon egy tipikusnak mondható magyar parasztközösség életének változásait fogjam meg. Úgy tűnik, ez sikerült. Egyik olvasóm, egy idősebb parasztember szavait idézem: „Tudja, író úr, az a jó a maga könyvében, hogy ha az ember ezt a könyvet olvassa, akkor két könyvet olvas.” Úgy kell ezt értenünk, hogy egyrészt a saját életére ismer rá, másrészt egy esszéisztikus tálalású, ezerszáz éves krónikát forgat, amely a magyar történelemnek a honfoglalástól kezdve a második világháborúig valamennyi lényeges elemét tartalmazza úgy, ahogy azt történelmi alulnézetben egy parasztközösség megélte. Tehát e könyv múltfelidéző esszéstípusa óhatatlanul kiváltja az olvasóból az emlékezés folyamatát. Mert hát ki gon-

dol arra, hogy összegereblyézzé az agyában a maga falujának az ötven évvel ezelőtti dűlőneveit? Az emberi tudat védekezik az ilyen ballasztokkal szemben. Akkor gondol erre, amikor olvassa az ipolypásztói faluneveket, és akkor végigzongorázza a maga mátyusföldi vagy bodroglői falujának dűlőneveit. Vagy olvasva az ilyen-olyan népszokásokat, megmozdul benne egy saját élményréteg. Tehát Ipolypásztó története csak apropó, hiszen alkalmazható egy sereg olyan más magyar településre, amely sok évszázados sorsát magyarként élte meg a Kárpát-medencében. Ez a falu szellemi kincsébánya. Én ugyan fizikai értelemben huszonöt éve elszakadtam tőle, de szellemileg sose szakadtam el, és igyekszem a közösség javára visszaforgatni azt a hagyományanyagot és értéket, amely időtállóan bizonyult, amely méltó arra, hogy visszaforgattassék.

És a folytatás, a trilógiává szélesítés gondolata nem foglalkoztatja?

De igen. Valószínűleg az lesz a címe, hogy „Falú a határon”. 1945-től napjainkig mondja el a falu történetét. A második kötet 1948-ig ment volna el, de az 1945 és 48 közötti évek történetét hiába keresi ott az olvasó a kötetben. Ez a három ominózus év a hontalanság, a deportálások időszaka volt, és bármilyen tompítottan és ravaszul is írtam meg, a pártállam idején nem jelenhetett meg a kötetben, csupán folyóiratokban néhány részlet: a *Vasárnap* és a *Tiszatáj* közölte. A rendszerváltozás után Madách Imredíjat kaptam a két falukötetemért.

A Csallóköztől Bodroglőig című antológiában megjelent egy írása Séták a szülőhelyem körül címmel. Ebben olvashatjuk: „...induljunk tehát: otthonról-haza”. Hogyan kell érteni ezt a tautologikusnak tűnő felszólítást?

Az otthon a mostani lakóhelyem, Somorja, a haza pedig Ipolypásztó, a fölnevelő szülőföld, a maga hallatlan érzelmi kisugárzásával, amit át kell élni és fölerősítve tovább sugározni. Az igazi nagy vállalkozások most vannak készülöben. Egy verses magyar történelemkönyvet, művelődéstörténetet tervezek *Felvidéki utazások* címmel (Kassától kölcsönözve), a felvidéki magyar költészet hét évszázadának ismeretében. Olyan térbeli és időbeli utazás lesz ez, amely a Felvidék valamennyi négyzetméterét behinti a magyar történelmi, politikai, közéleti vonatkozású szülőföld-élményt sugárzó versekkel. Különben a hatalmas, több mint négyszáz költő működésére, két-három ezer verses-kötetére, több száz ezer verssorára kiterjedő anyaggyűjtés közben szép számmal találtam cseh vonatkozású anyagokat is.

Talán ebből is összegyűlhetne egy antológiára való?

De még mennyire! 160–180 olyan verset találtam, amely a honfoglalás korától kezdve a Csehszlovák Köztársaság széteséséig követi nyomon a Kárpát-medence magyar-cseh kapcsolatainak alakulását. Meggyőződésem, hogy a közép-európai, a magyarral szomszédos népek vonatkozásában nem lehetne még egy ilyen, valóban elképesztően gazdag és hatalmas méretű antológiát összegyűjteni. Szeretném azt hinni, hogy nem is annyira a magyarok, hanem elsősorban a csehek számára lesz ez meglepetés. Ennek az 1100 éves egymás mellett élésnek, kapcsolattörténetnek vannak olyan fejezetei, amelyek példaszerűen beillenek a Németh László-i koncepcióba, miszerint ezek a kis- vagy közepméretű közép-európai nemzetek rokonai, szellemi testestvérei egymásnak. Vannak fejezetei, amelyek mintaszerű együttműködésről tanúskodnak, például Bethlen Gábor és a csehekkel közösen folytatott harc a protestantizmus védelmében. Vannak fejezetei, amelyek megdöbtetik az ember szívét, például az 1848-as események közé sűrűsödő cseh anyag, amikor a *Szózat* átköltött formában, Árpád helyén a cseh uralkodóház megfelelő neveivel behelyettesítve, a cseh nemzeti ellenállás dalaként terjedt három–négy

különböző kéziratos formában. Vagy Petőfi *Ha férfi vagy, légy férfi* című költeményének 1880 körüli naptárak, népi kiadványok formájában megjelent átvétele, amely az akkori szociáldemokrata mozgalomnak lett a cseh himnusza.

De térjünk vissza a „túloldalra”! Egyik esztétikai tanulmánykötetének címe A vers túloldalán. Valóban, mi lehet a vers túloldalán? Ez az oldal csak a beavatottak számára létezik?

Remélem, hogy nem. A beavatottak számára a mű élménnyé transzponálása létezik, talán mint titok, vagy mint olyan feladat, amellyel szembesülni kell. A vers túloldalán mégis csak kell, hogy létezzen a könyvcsinálásnak, az irodalomnak, a költészetnek egy olyan imperatívusza, amelyből az alkotó hitet meríthet. Azt a hitet, hogy ez a rossz, tökéletlen, sebeket osztó világ az irodalom által mégis csak helyreállítható. Ha másutt nem, az agyakban, a lelkekben, az érzelmek szintjén létrehozható egy olyan virtuális, vágyott, elképzelt világ, amely a jelenleginél otthonosabb létezését biztosít számunkra. Tehát az esztétikumot én a magam módján szeretném etikai üzenetére lefordítani, és azt hiszem, hogy ennek kellene a vers túloldalán lennie.

A „szellemi mindenés” számára a szépirodalom – regény, novella, vers – sohasem jelentett kísértést?

Jelentett. Kinőttem. Gyermekbetegség. Nyolcadikos általános iskolás voltam, amikor egy nőnap drámámat bemutatták az osztálytársaim. Ugyanebben az időben kezdtem el mindenféle cikkeket küldözgetni a járási lapoknak, meg a szlovákiai magyar ifjúsági lapoknak. Aztán jött az a korszak, amikor az ember szerelmes, és akkor verset írni muszáj. Produkáltam is egy karcsú kötetre való költeményt, meg körülbelül ugyanannyi gyermekverset is. Tózsér Árpád viszont eltanácsolt engem erről a pályáról – hálás is vagyok neki érte. Ő nagyon korán észrevette bennem a bontakozó irodalomkritikust vagy esztétát, és azt tanácsolta, hogy neked az eszed túl racionálisan vág ahhoz, hogy elemi élményanyagot meg tudj fogalmazni. Ezek jó szövegek, de nem elevenek. Írjál nekem kritikát! S az ő felhívására írtam meg az első irodalomkritikámat másodéves egyetemista koromban, 1970-ben, így kötöttem ki ezen a pályán – fel-ad-va és fel-ed-ve a versírást, de nem a költészetet. Hiszen az egyetemen irodalomelméletet, verstant, poétikát, stilisztikát és műelemzés-elméletet és gyakorlatot oktatók – szigorúan csak a versek műfajában. Én afféle féloldalas kritikus vagyok, mert egész életemben talán csak két-három recenziót ejtettem el prózáról és egyebekről, tehát afféle Komlós Aladár-i alkattal mindig csak a líra körében mozgok. Másrészt egy Baróti, vagy Amadé, vagy mások esetében irodalomtörténeti-újrafelfedezői módszerrel irodalomkritikusként, esztétaként a jelenlegi irodalmat figyelem. Tózsérnek volt aztán egy észrevétele a falukönyveim stílusát illetően is. Azt mondta: „No látod, most jött vissza az elhagyott költő benned.” Hát így vagyok én költő: irodalomtörténész-ként és esztétaként, kritikusként és tanárként.

Budapest, 1995. február 28.

Erdélyi Erzsébet-Nobel Tiván